

О. М. Сліпушко, д-р філол. наук, проф.,
Р. Фань, асп., М. Хуан, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ "САДУ БОЖЕСТВЕННИХ ПІСЕНЬ" ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Досліджено фундаментальні світоглядні засади поетичної збірки Григорія Сковороди "Сад Божественних пісень". Наголошено на новаторстві митця у сфері творення нових засобів поетичного вираження, зокрема поезики. Представлено бачення і тлумачення Сковородою важливих філософських категорій, акцентовано на творенні митцем власних символів, метафор, алегорій. Проаналізовано особливості синтезу у світогляді автора античних, середньовічних і ренесансних традицій. Світоглядні засади збірки "Сад Божественних пісень" охарактеризовано як барокові за своїм характером і вираженням.

Ключові слова: Григорій Сковорода, "Сад Божественних пісень", світогляд, Бароко, символ, емблема, античність, Середньовіччя, поезика.

Творчий світогляд Григорія Сковороди ґрунтується на бароковій художній концепції та цілком бароковими за своєю сутністю й концептуальними настановами поглядами на світ. Провідним є синтез середньовічних і ренесансних традицій, про що свідчать апелювання письменника до Біблії й водночас ідей античності. Художня концепція письменника представлена насамперед складною системою символів і алегорій, які набувають емблематичного характеру. Ідейна парадигма прочитується на рівні підтексту, адже Г. Сковорода не є прямолінійним, письменник творить оригінальну інтерпретаційну модель світоглядних переконань, переданих через образну систему, характерну для епохи Бароко. Л. Ушкалов виокремлює такі провідні символи у художньому світогляді Г. Сковороди: дзеркало, дорога, зернятко, змії, камінь, коло, море, рослина, сад, театр, трикутник. Символіка й емблематика творів відтворює бароковий світогляд письменника, сформований на основі Біблії, античних традицій і філософських роздумів.

Творчість Г. Сковороди, зокрема репрезентовані в ній ідеї, свідчать про її спорідненість з європейською літературною традицією, що дає можливість розглядати спадщину письменника в контексті світової літератури й філософії.

Світогляд Сковороди почав формуватися з дитинства: з одного боку, внутрішні духовні роздуми, а з іншого, впливи навколишньої дійсності, зокрема складна суспільно-політична ситуація в Україні. У 1734 р. Григорій Сковорода вступив до Києво-Могилянської академії, де навчався протягом десяти років із перервами, при чому відмовився від вивчення класу богослов'я, оскільки був переконаний, що віра насамперед має бути в душі людини, а натомість, церква є виразником політичної ідеології. Києво-Могилянська академія була вищим навчальним закладом європейського типу, майданчиком, на якому тогочасна європейська університетська освіта латинською мовою інтегрувалася в контекст української духовної культури. Це заклало головні підвалини творчого мислення Сковороди. Саме в стінах Академії почав формуватися світогляд майбутнього філософа, здобуті знання стали підґрунтям літературної творчості й власної філософської концепції.

У 1741–1744 рр. Г. Сковорода перебував у придворній капелі імператриці Єлизавети Петрівни, тому змушений зробити перерву в навчанні. Спочатку жив протягом року в Москві, потім у Санкт-Петербурзі (1742–1744 рр.). За переконанням Л. Ушкалова, "роки, проведені в столицях імперії, стали важливим етапом формування Сковороди, зокрема як музиканта" [8, с. 61]. Позначилися вони і на його творчих пошуках. Протягом 1745–1751 рр. Г. Сковорода був учасником російської дипломатичної місії в Угорщину, де мав можливість спілкуватися з університетськими викладачами й ученими. Протягом п'яти років філософ подорожував Європою. Окрім Угорщини, письменник відвідав Австрію, Словаччину, Польщу, Італію, Чехію та Німеччину, що вплинуло на формування його світогляду. Так, В. Соболев, досліджуючи зв'язки письменника з Польщею, зазначає, що "Польща увійшла в життя Сковороди у 1750 році, коли він приїхав до неї у складі почту генерал-майора Вишневського. Ймовірно, Сковорода побував у Краківському університеті..." [6, с. 112].

Г. Сковорода все життя провів у мандрівках, зокрема по Європі, де слухав лекції в європейських університетах, що зумовило значні зміни у світогляді письменника, і як наслідок, формування власного погляду на освіту й науку. Із 1751 р. після повернення в Україну письменник викладав поетику в Переяславській колегії, звідки його було звільнено. Г. Сковорода у викладанні апелював до нових методів. По суті, курс поетики "Міркування про поезію та посібник з поетичного мистецтва" побудовано не на традиційних принципах, а на новаторських, що викликало спротив у місцевих єпископів. Філософ мав конфлікт із єпископом Переяславської колегії Никодимом Срібницьким щодо методів викладання. Фактично єпископ вимагав повернутися до традиції, однак, Г. Сковорода не зрадив своїм принципам і дав відповідь латинським висловом: "Одна справа єпископський жезл, інша – сопілка пастуха". Власне, це й стало причиною звільнення з Переяславської колегії, оскільки система навчання з новаторськими методами викладання письменника піддавалася зауваженням і критиці, викликала спротив у єпископів, які надавали перевагу узвичаєним методам викладання. Саме під час перебування на Переяславщині письменник розпочав свою творчу діяльність.

Своїм життєвим покликанням Г. Сковорода вважав саме викладання. З 1754 р. філософ працював приватним учителем у переяславського поміщика Степана Томари у с. Ковраї, навчаючи його сина Василя. Письменник був досить вимогливим учителем, у 1755 р. його звільнено, оскільки слова, сказані учневі було сприйнято як особисту образу. Письменник був ознайомлений із працями німецьких філософів-містиків. Однак Д. Чижевський наголошує лише на впливах містичної літератури на творчість Г. Сковороди, адже філософ писав, основуючись на власному духовному досвіді: "Сковорода був лише натхнений колись читанням містичної літератури, але опрацьовував по-письменницькому свої думки самостійно, використовуючи лише матеріал своєї пам'яті, інтерпретуючи в дусі своїх ідей Св. Письмо та спираючись на власний духовий досвід" [9, с. 210].

Протягом 1759–1760 рр. Г. Сковорода викладав поетику в Харківській колегії. Філософа запрошували стати ченцем

церкви, однак, він мав власні погляди на тогочасну церкву, яка, як і суспільство загалом, значно обмежувала людину, її внутрішню природу. Цінуючи свободу й апелюючи до переконання, що віра насамперед має бути в душі, письменник відмовлявся від таких пропозицій: "Я стовпотворіння собою умножати не хочу, досить і вас, стовпів неотесаних, у храмі Божому". Своїм покликання, "сродною" працею бачив саме навчання інших, а отже, повертається до викладання в колегії в 1761 р., де працював до 1764 р. Власне, Харківська колегія дала письменнику знайомство з Михайлом Ковалінським, який став його відданим учнем і найближчим другом.

Після перерви у викладанні Г. Сковорода поновлює роботу в колегії в 1768–1769 рр. Однак філософ викладав курс катехізису, при цьому методи викладання не знаходили схвалення в колегії, тому він залишає її і починає вести суто мандрівний спосіб життя, подорожуючи Слобожанщиною. По суті, у курсі катехізису філософ використовував не традиційні тлумачення, а свої власні, які відрізнялися від усталених переконань. Як бачимо, Г. Сковорода був стійким в особистих переконаннях і не хотів коритися, йшов, коли відчував на собі тиск чи обмеження. Свобода, і насамперед внутрішня, мала для нього найвище аксіологічне значення протягом усього життя, не проміняв її на посади чи приватну власність. Після 1769 р. Г. Сковорода не викладає в навчальних закладах, а натомість, подорожує Україною й фактично стає народним учителем, переходячи з одного будинку до іншого й передаючи свої знання. Ці подорожі спонукали до власних духовних роздумів, на основі яких поставали філософські трактати письменника. Помер Г. Сковорода 29 жовтня 1794 р. у с. Іванівка (нині Сковородинівка Золочівського району на Харківщині) у маєтку Андрія Ковалівського. На пам'ятнику викарбувано слова, які загалом репрезентують життєву концепцію письменника: "Світ ловив мене, та не спіймав".

На думку В. Сулими, світогляд Г. Сковороди відзначався символіко-алегоричним способом мислення, реалізованим через концепти: "У сучасній трансформації первісний символічно-образний спосіб думання Г. Сковороди можна визначити як

форму мислення концептами, здебільшого біблійними, що органічно тяжіють до формування власної концептосфери або ідеосфери, мислесфери" [7, с. 10]. Так, світогляд письменника сформувався на трьох визначальних засадах: антична і середньовічна європейська філософія; вітчизняне просвітительство; народна мудрість. За переконанням О. Мишанича, світогляд Г. Сковороди тісно пов'язаний із народною творчістю, однак, античні традиції також стали підґрунтям для формування поглядів на світ: "У поглядах на всі явища Сковорода перебував під великим впливом народної мудрості, світогляду простого трудового народу... Та філософська система Сковороди багатьма своїми коренями сягає античної філософії і філософської спадщини «отців церкви»" [4, с. 14–15]. Загалом уся спадщина перейнята філософськими ідеями, на становлення яких вплинули ідеї античних філософів.

Жанрова палітра творчості письменника є різноманітною. У поезії Г. Сковорода апелює до таких жанрів, як елегія, епіграма, пісня, панегірик, емблематичний вірш. Г. Сковорода як поет експериментує з версифікаційними властивостями вірша, що дало можливість Л. Ушкалову назвати його "одним із найрадикальніших реформаторів українського вірша за всю його історію" [8, с. 221]. Свою позицію дослідник пояснює системою таких аргументів: "По-перше, жоден з українських поетів XVII–XVIII століть не користувався так рясно неповними римами... По-друге, на відміну від класичної української силабіки, що культивувала жіночі рими (чоловічі рими вживалися тут лише як факультативні), Сковорода часто послуговується чоловічими римами... По-третє, поезія Сковороди відзначається особливим розмаїттям строфіки..." [8, с. 221]. Загалом Григорій Сковорода був реформатором поетичної техніки, запровадивши у теорію і практику віршування ряд новаторських речей, зокрема перехресне римування, чергування жіночих і чоловічих рим, він створив авторську конструкцію строфи, широко використовував внутрішнє римування. Він був новатором у творенні версифікаційних можливостей української барокової поезії, збагативши систему віршування. Провідними в поетичній спадщині митця є барокові ідеї свободи, життя як театру чи

дороги, людини та її місця у Всесвіті, пізнання, мотиви плинності й марності людського життя, мотив смерті. Окрім того, Л. Ушкалов виокремлює "христологічні мотиви: різдвяний і великодній, пов'язаний із мотивом співрозп'яття" [8, с. 225]. Дослідник акцентує також на мотивах "спокою, рустикального раю, аскетичного змагання зі світом, плоттю й дияволом, щастя, Христової бідності тощо" [8, с. 225].

"Сад Божественних пісень, що проріс із зерен Священного Писання" – поетична збірка Г. Сковороди, укладена протягом 1770–1780 рр., коли поет перебував на Слобожанщині. Збірка складається з 30 поезій-пісень, написаних за час викладання поетики в Переяславській колегії. Збірка свідчить про новаторство Г. Сковороди у сфері поезії, що проявляється у теоретичному і практичному планах. На думку З. Генік-Березовської, на становлення Г. Сковороди як поета вплинула освіта, здобута в Києво-Могилянській академії, яка була осередком європейських ідей: "Як поет Сковорода сформувався в переломну добу. Він був вихованцем Київського колегіуму, з яким пов'язаний розвиток української книжної поезії, орієнтованої на європейські, й головним чином, польські зразки" [1, с. 40–41]. Так, навчання в Києво-Могилянській академії, зокрема здобуті знання з поетики й риторики, було поглиблено й удосконалено під час викладання поетики в Переяславській і Харківській колегіях, де в поета сформувалося власне бачення поезії, її теоретичних положень.

Насамперед Г. Сковорода експериментує з версифікаційною системою, зокрема використовує чоловічу риму, перехресне римування, поєднує народну тонічну систему віршування та книжну силабічну систему віршування, а відтак, апелює до силабо-тонічної системи. В. Шевчук наголошує, що "збірка "Сад Божественних пісень" – це не тільки універсальна картина поглядів самого мислителя, створена цілком у традиціях українського бароко, але й універсальна розкладка поетичних розмірів. Творячи збірку, автор не просто з'явив свої емоції, але й склав справді "Керівництво до мистецтва поезії", яке дає поняття про всі можливі в тодішній нашій поезії віршовані розміри й строфи" [9, с. 583–584]. Б. Криса, досліджуючи

особливості української барокової поезії наголошує на тому, що новаторство Г. Сковороди простежується не лише на теоретичному, а й на ідейному рівні. Дослідниця пише, що збірка "Сад Божественних пісень" – "з одного боку, різновид поетичної філософії, а з другого – цілком нове явище – філософська лірика... Григорій Сковорода поглиблює вже відому проблематику в напрямку багатозначності й символічності слова, що постає через проблему духовного сприйняття текстів Святого Письма, на відміну від його букви. На цій основі він відкриває процес поетичного мислення як гру значень, мінливість думки, в якій можна вловити істину" [3, с. 209]. Окрім того, поет пропонує нові жанрові модифікації, зокрема переосмислює й осучаснює жанр панегіричної поезії в Піснях 25, 26, 27; доводить самодостатність жанру пейзажної поезії в Піснях 3, 13, 18; виокремлює жанр соціально-етичної поезії у Піснях 10, 20, в яких критикував соціальну нерівність.

Символічною є назва збірки, що реалізується через центральну алегорію саду, яку активно використовували у своїй творчості барокові письменники. Однак Г. Сковорода подає власну інтерпретацію саду, репрезентуючи біблійні алюзії. Окрім того, до кожної пісні дібрано епіграф з Святого Письма, який є своєрідною зерниною, з якої проростає власне поезія, тобто розкривається символічний зміст, закладений в епіграфі. За переконанням І. Ісіченка, відповідно до алегоричного мотиву саду письменник вибудовує структуру збірки, подаючи тридцять поезій, у чому дослідник вбачає прихований і символічний зміст: "Утілюючи мотив Саду, Г. Сковорода відповідно структурує поетичну збірку. Він відбирає зі своїх записів тридцять віршів, виявляючи вже в цьому символічному числі підсумковий характер збірки. "Сад божественних пісень" постає наслідком досягнення життєвої зрілості, яка дає змогу навчати інших. Адже саме 30-річний вік старозавітна громада визнавала необхідним для початку проповідницького й учительного служіння" [2, с. 56]. Отже, в основу кожного вірша покладено "зерно", узятє з Біблії й проінтерпретовано філософом по-своєму. Пісню 1-шу присвячено ідеї чистої совісті й переконанню в тому, що людина, яка живе злом і ненавистю,

здобуває духовну смерть. Натомість, чиста совість приводить до вічного життя: "Коли совість в тебе чиста, не страшний Перун огнистий, ні! Пекла вогнем він не палить, А має життя райське, хвалить" [5, с. 49]. Власне, головну ідею символічно переосмислену в Пісні, репрезентовано в епіграфі: "Блаженні непорочні в дорозі, що ходять законом Господнім". Автор протиставляє праведне життя людини, яка наслідує шлях Христа, живе за законами любові й добра, та того, хто чинить гріх, а отже, обирає духовну смерть. Г. Сковорода закликає: "Зітри серця твердість, вогню пали щедрість; На смерть марноті і злomu в житті Живу тобі, мій світ!" [5, с. 50]. Так, ключовою є опозиція "життя – смерть", яка розгортається через усю збірку.

До ідеї чистої совісті поет апелює в Пісні 10-ій, відомій під назвою "Всякому місту звичай і права". Епіграфом до вірша стали слова Сираха: "Блажен муж, що в премудрості помре і що в розумі своїм повчається святині". Пісня вибудовується на антитетичних опозиціях: центральний образ "совісті, як чистий криштал", що є виразником духовного й внутрішнього, та негативні образи, які виражають матеріальне й зовнішнє. Варто звернути увагу на структуру вірша, а саме, рефрен "А я у полоні одних лиш дум, Одне непокоїть тільки мій ум" [5, с. 57], який в передостанній строфі ускладнюється й відображає рух авторської думки: "В мене ж турботи лише одні, Щоб безрозумно не вмерти мені" [5, с. 57]. В останній строфі Г. Сковорода наголошує, що лише чиста совість може протистояти смерті, яка переосмислюється через фольклорний образ-символ коси й не зважає на матеріальні статки людини чи її соціальне становище в суспільстві, а отже, висловлюється ідея про рівність усіх перед нею. У Пісні 2-ій Г. Сковорода порушує проблему матеріального й духовного, свідченням чого є символічний епіграф: "Що на землі ти зв'яжеш, те зв'язане буде на небі". Вірш є антитетичним, тобто вибудовується на центральній опозиції "земля – небо", яка символічно переосмислюється через антитезу "матеріальне – духовне". Так, у першій строфі подано заклики піти від земних справ і турбот у гори, де спокій і тиша: "Залиш, о дух мій, скоро всі землянії міста! Зійди, мій душе, в гори, де правда живе свята, Спокій де, тишина царюють

з відвічних літ, Країна де вабна, де неприступний є світ. Залиш печалі світу й марнотність мирських діянь!" [5, с. 50]. На основі зазначених опозицій душа протиставляється тілу, як небесне земному: "А душу тілесним не можна задовольнити, Вона лише небесним смуток хоче наситить" [5, с. 50]. У вірші провідною є ідея, яка репрезентує життєву філософію Г. Сковороди, який закликав утекти від суспільних обмежень, матеріального світу й знайти душевний спокій, внутрішню гармонію: "Кинь світ цей злоторний. Він завжди є темний ад. Хай летить геть ворог чорний, в горній підіймися град. Хоч по землі йдеш ти, поселись на небесах..." [5, с. 50]. Зовнішній світ переосмислюється як такий, що позбавлений духовності й моральних цінностей, де втрачається зв'язок із Богом. Філософ вважав, що людині важливо жити в гармонії з власною природою.

У збірці є вірші, написані з нагоди релігійних свят, в яких автор апелює до євангельських мотивів. Так, у Піснях 4-ій і 5-ій розповідається про Різдво Христове, свідченням чого є епіграфи, подані на початку: "Бог сина свого одnorodженого послав у світ, щоб ми з нього жили" [5, с. 52], "І породила вона свого первенця сина, і його сповила, і до ясел поклала його" [5, с. 53]. Репрезентативним у Пісні 4-ій є заклик, що звучить рефреном: "Веселіться, адже з нами Бог" [5, с. 52]. У Пісні 6-ій Г. Сковорода звертається до теми хрещення Ісуса Христа від Іоана Предтечі. Пісні 7-му та 8-му присвячено Воскресінню Христовому, а відтак, центральним є мотив страждання Ісуса Христа на Голгофі. Зокрема, у Пісні 7-ій поет переосмислює людину як символ зернини, покладеної в землю, з якої з'являється врожай, тобто людина, померши тілом, може здобути безсмертя душі й подарувати життя іншим: "Пшеничная зернина хоч в ниві згнива, Та з мертвого рослина і плід ожива. Одне зерно оте В наступний рік зросте, сторицею – плід" [5, с. 54]. Пісню 15-ту присвячено Великій суботі. Пісня 9-та присвячена Святому Духу й має два епіграфи: "Добрий дух твій нехай попровадить мене по рідній землі", "Тож зійдімо і змішаймо там їхні мови, щоб не розуміли вони мови один одного". Провідною є ідея свободи, якій Г. Сковорода надавав великого значення в житті. Філософ був переконаний, що все вимірюється саме

свободою: "Мені ж свобода лиш одна вабна, І безпечальна, препроста путь, В житті це мірка є основна, З'єднає коло циркуль отут" [5, с. 56]. У Пісні 11-ій центральною є опозиція "матеріальне – духовне", між складниками якої відбувається постійна боротьба. Власне, Г. Сковорода порівнює людину з орлом, зазначаючи, що матеріальне обмежує її, як орлу не дає розправити крила. Рефреном у першій і другій строфах є слова: "Не плоттю ситий дух" [5, с. 58], в якому розкривається головна ідея вірша. Поет зазначає, що вибір на користь духовного приведе людину до Бога, натомість, матеріальне є втіленням прірви.

Проблему тогочасного суспільства як символу обмежень і утисків людини порушено в Пісні 12-ій. Так, місто протиставляється полю, тобто світ матеріальний і штучний ставиться в опозицію до природи. Г. Сковорода вважав, що наодинці з природою людина може знайти спокій і тишу: "В город не піду багатий – на полях я буду жить, Вік свій буду коротати там, де тихо час біжить... Бо міста, хоча й високі, в море розпачу штовхнуть, А ворота, хоч широкі, у неволю заведуть" [5, с. 58–59]. Більше того, місто асоціюється з неволею і розпачем, натомість, природа приносить радість, зокрема рефреном є риторичний оклик: "О діброво, о зелена! Моя матінко свята! В тобі радість звеселенна тишу, спокій розгорта" [5, с. 59]. Саме на природі Г. Сковорода знаходив внутрішню свободу й спокій, що було для нього найбільшим багатством і викликало почуття щастя, спонукало до глибоких філософських роздумів і приносило мудрість: "Здрастуй, любий мій спокою! Ти навіки будеш мій, Добре будь мені з тобою: ти для мене, а я твій. О діброво! О свободо! Я в тобі почав мудріть І в тобі, моя природо, шлях свій хочу закінчить" [5, с. 59–60]. З огляду на це, людина має повернутися до природи, тобто свого первинного, природного стану, оскільки місто як утілення матеріального й штучного з багатством обмежує людину, руйнує її духовну сутність. Оспівуванню й похвалі природи присвячено також Пісню 13-ту. Так, природу означено поняттями гармонії та музики, в осмисленні автора це рай, а натомість, місто заперечується: "Пропадайте думи трудні, І міста багатолюдні! Я й на хлібі сухім житиму в раю таким" [5, с. 60].

Мотив утечі до природи з її тишею і спокоєм продовжується в Пісні 17-ій. Власне, це втеча від зовнішнього світу, який переосмислюється як "Червоне море, що кипить", тоді як природа – це "тиха пристань". Ліричний герой зупиняє свій біг, щоб утекти до тиші й спокою. У Пісні 18-ій провідним є мотив жити за природою, приймати з вдячністю все, що дає Бог, що репрезентується в символічному епіграфі: "Бог противиться гордим, а смиренним дає благодать". Яскраво вираженими у вірші є фольклорні елементи, які надають твору ознак народної пісні. Г. Сковорода апелює до мотиву нудьги в Пісні 19-ій, написаній у переяславських степах у с. Ковраї. Поет називає нудьгу проклятою, лютою мукою: "Ах ти, нудьго проклята! О докучлива печаль! Гризеш мене затята, як міль плаття чи ржа сталь. Ах ти, скуко, ах ти, муко, люта муко!" [5, с. 66]. Автор намагається боротися з нею, просить у Бога допомоги в цьому. До проблеми душевного спокою та боротьби з нудьгою чи печаллю Г. Сковорода звертається також у Пісні 24-ій. Поет наголошує на труднощах, які виникають під час пошуку спокою: "О спокою наш небесний! Де тебе знайти в наш час? Ти усім нам є чудесний, врізнобіч розкинув нас" [5, с. 72]. У Пісні 20-ій провідним є образ-символ душевної чистоти, до якої автор закликає прагнути: "Непорочність – ось де діамант, А невинність – ось священний град" [5, с. 67].

Пісню 21-шу присвячено ідеї щастя, його пошуку у світі, що простежується в риторичному запитанні, яке ліричний герой ставить птахам, мудрецам і книжникам: "Щастя, де ти живеш?" [5, с. 68]. Рефреном звучать риторичні оклики, звернені до щастя як матері й дому, які вважалися святинами, а отже, щастя для поета було чимось особливим і сакральним: "О щастя, наш ясний світе, О щастя, наш красний цвіте! Ти мати і дім, появився, покажися!" [5, с. 68]. На основі внутрішніх роздумів автор робить висновок, що щастя не потрібно шукати в зовнішньому світі чи матеріальних речах, оскільки там його немає: "Щастя нема на землі, щастя нема і в небі, Не віднайти й у вуглі – інде шукать треба" [5, с. 68]. Ці філософські міркування приводять поета до розуміння того, що щастя насамперед потрібно шукати всередині самої людини через самопізнання. У Пісні 22-ій

Г. Сковорода повертається до протиставлення духовного й матеріального, закликаючи надавати перевагу справжнім цінностям: "Всяка плоть – пісок той, як мирська слава, А жадоба омерзить те, знай, Полюби шлях вузький, утікай од орави, Візьми Бога з Давидом ти пай" [5, с. 70]. Пісню 23-тю присвячено проблемі часу, зокрема характерному для епохи Бароко мотиву швидкоплинності, який переплітається з мотивом вічності. Філософ закликає не марнувати час, а використовувати кожен хвилину свого життя з користю й задоволенням: "Кинь, о друже мій, безділля, Дорожити варто днем, Зразу ти берись до діла – Час безслідно промайне!" [5, с. 71].

Л. Махновець наголошує на великому значенні Пісні 26-ої, зазначаючи, що це був перший датований твір Г. Сковороди як талановитого поета. По суті, це панегірик переяславському єпископу Іоанну Козловичу, символічний зміст якого розкривається в епіграфі: "Отож хай просвітиться світло ваше перед людьми, щоб бачили ваші добрі справи...". Написано вірш у 1753 р., тобто в рік початку роботи в Переяславській колегії. Панегірик відзначається урочистістю й офіційним викладом, що пояснюється приводом для його написання, тобто входом на єпископський престол Іоанна Козловича. Висловлюється ідея про те, що користь для суспільства приносить лише гідна людина, яка займає своє місце, відповідно до природних здібностей. Саме добрі справи єпископа проставляються у вірші. Схожу ідею висловлено також у Піснях 25-ій і 27-ій, присвячених відповідно Гервасію Якубовичу та білгородському єпископу Іоасафу Миткевичу. Так, Пісня 25-та написана з приводу відходу з Переяслава в Білгород Гервасія Якубовича в 1758 р. в якості архімандрита. Власне, дорога від одного міста до іншого переосмислюється як алегорія життя-мандрівки. Г. Сковорода висловлює побажання щасливого шляху, які реалізуються в рефренах: "У щасливу путь хай шляхи ведуть!", "У щасливий слід, мов гладенький лід", "Доброщасний путь у ніч всюди будь", "Щасний хай відхід доброславить вхід" [5, с. 73–74]. Пісня 27-ма перегукується зі структурою й загальною ідеєю збірки насамперед через образ саду, зокрема приїзд єпископа Іоасафа Миткевича переосмислюється як вхід у сад. Власне, колегія уподібнюється

до саду, а викладання є поливання рослин. Так, Г. Сковорода після вірша подав записку для пам'яті, в якій висловив прихильність до єпископа, назвав його "істинним садівником": "Був пастир освічений, покірливий, милосердний, незлобивий, правдолюбець, престол чуття, любові світильник. У саду цього істинного садівника Христового і я благочестиво три літа – 1760 і 63-тє і 4-тє, коли він представився від землі до небесних сфер – працював..." [5, с. 76].

У пісні 28-їй стверджується думка про те, що людина є творцем свого щастя, яке потрібно шукати в собі, у душі й серці через самопізнання: "Що потрібно тобі, знайдеш лиш у собі. Придивись в нутро тобі: друга знайдеш у собі..." [5, с. 77]. Г. Сковорода апелює до осмислення життя як бурхливого моря, з якого поет намагається втекти, у Пісні 29-їй. Навколишній світ переосмислюється в образі моря: "Човен бурі вихр хитає, Піднесе чи вниз кидає! Нема мені миру І нема навкліру. Море це мене зживає" [5, с. 79]. Пісня 30-та є завершальною і містить усі теми й проблеми, порушені у збірці, зокрема провідну опозицію "життя – смерть", до якої автор звертався в першій пісні.

Загалом у збірці "Сад Божественних пісень" Г. Сковороди бачимо багатогранну барокову за своїм характером художню концепцію і світоглядну систему. Світоглядний контекст базується на поєднанні й переосмисленні традицій Середньовіччя і Бароко. Автор постійно звертається до біблійних текстів і надбань античної культури. Це два рівноцінні джерела для натхнення і пошуків. Світоглядна система Г. Сковороди виявляється через прочитання не стільки тексту, скільки його підтексту. Сформована автором суто індивідуальна інтерпретаційна модель світоглядних переконань передається через систему художніх образів, характерних для епохи Бароко.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Генік-Березовська З. До питання про пізню українську барокову поезію // Грани культур. Бароко, романтизм, модернізм. – Київ: Гелікон, 2000. – С. 37–50.

2. Ісиченко І. Сакральний простір "Саду божественних пісень" Григорія Сковороди // Слово і час. – 2013. – № 1. – С. 52–63.

3. Криса Б. Пересотворення світу: українська поезія XVII–XVIII ст. – Львів: Свічадо, 1997. – 215 с.

4. Мишанич О. Григорій Сковорода та усна народна творчість. – Київ: Наукова думка, 1976. – 151 с.
5. Сковорода Г. Сад Божественних пісень // Повне зібрання творів у 2-х т. – Київ: Наукова думка, 1973. – Т. 1. – С. 49–81.
6. Соболю В. О. Реценсія Григорія Сковороди в Польщі // Переяславські Сковородинівські студії. – 2011. – Вип. 1. – С. 111–123.
7. Сулима В. Біблійні концепти і проповідницька традиція української літератури (на прикладі концепту води) // Слово і Час. – 2007. – Вип. 12. – С. 3–14.
8. Ушкалов Л. Григорій Сковорода: семінарій. – Харків: Майдан, 2004. – 776 с.
9. Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди. – Харків, 2004. – 272 с.
10. Шевчук В. Григорій Сковорода як письменник і мислитель // Муза Роксоланська Українська література XVI–XVIII ст.: У 2 кн. – Київ: Либідь, 2005. – Т. 2. – С. 579–594.

REFERENCES

1. Henyk-Berezovska Z. Do pytan'nia pro pizniu ukrainsku barokovu poeziiu. Hrani kultur. Baroko, romantyzm, modernizm. Kyiv, 2000.
2. Isichenko I. Sakralnyi prostir "Sadu bozhestvennykh pisen" Hryhoriia Skovorody. Slovo i chas, 2013. № 1.
3. Krysa V. Peresotvorennia svitu: ukrainska poeziia XVII–XVIII st. Lviv: Svichado, 1997.
4. Myshanych O. Hryhoriia Skovoroda ta usna narodna tvorchist. Kyiv, 1976. 151 s.
5. Skovoroda H. Sad Bozhestvennykh pisen. Povne zibrannia tvoriv u 2-kh t. Kyiv, 1973. T. 1.
6. Sobol V.O. Retseptsiia Hryhoriia Skovorody v Polshchi. Pereiaslavski Skovorodynivski studii Pereiaslav, 2011. Vyp. 1.
7. Ushkalov L. Hryhoriia Skovoroda: seminarii. Kharkiv, 2004.
8. Ushkalov L. Hryhoriia Skovoroda: seminarii. Kharkiv, 2004.
9. Chyzhevskiy D. Filosofiiia H. S. Skovorody. Kharkiv, 2004.
10. Shevchuk V. Hryhoriia Skovoroda yak pysmennyk i myslytel. Muza Roksolanska Ukrainka literatura XVI–XVIII st.: U 2 kn. Kyiv, 2005. T. 2.

Стаття надійшла до редколегії 29.08.22

O. M. Slipushko, Dr Hab., Prof.,

R. Fan, PhD Student, **M. Huan**, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

OUTLOOK BASIC OF "GARDEN OF GOD SONGS" OF HRYHORII SKOVORODA

In this article the fundamental outlook basic of poetical book "Garden of God songs" of Hryhoriia Skovoroda is investigated. It is underlined the new character of formation of modern methods of poetic representation, partly poetic. It is represented understanding and interpretation by Skovoroda of difficult and important philosophical categories. It is underlined the formation by poet individual

symbols, allegories and metaphor. It is analysed the join it his outlook the Ancient, Middle Ages and Renaissance traditions. The outlook basic of book "Garden of God Songs" is characterised as Baroque.

The general symbols in the art outlook of Hryhorii Skovoroda is mirror, way, nom, snake, stone, circle, sea, plant, garden, theatre. Symbols and emblems of poetic texts represent his Baroque outlook, that was formed in the basic of Bible, Ancient traditions and philosophical thinking. Poetic texts of book and its ideas in this book represented its connection with European literature traditions. That is why we can analysed literary heritage of writer in the context of the world literature and philosophy.

In general in book of Hryhorii Skovoroda "Garden of God songs" we can observe the Baroque complicate art conception and outlook system. The outlook context is based on the reinterpretation of Middle Ages and Renaissance traditions. The text of author represent the interpretation of Bible texts and Ancient culture. These two equal sources for inspiration and looking texts. The outlook system of Skovoroda is represented through reading not only exterior text but interior text too. Author formed individual interpretation model interpretation model of outlook thinking. It is presented through system of art images with Baroque character.

Keywords: Hryhorii Skovoroda, "Garden of God songs", outlook, Baroque, symbol, emblem, Ancient World, Middle Ages, poetic.